

УДК 325.561.005

ІВАН КРАВЧЕНКО

(Полтава)

ІВАН ФРАНКО: ЖИТТЯ, ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ

Розкрито творчість Івана Франка – великого прогресивного діяча, українського письменника, філософа, педагога, аналітика стану шкільної та університетської освіти свого часу.

Ключові слова: Іван Франко, письменник, філософ, педагог, освіта, школа, університет.

*А як, мільйонів куплений сльозами
День світла й волі засвітає,
То, день, в новім великім людськім храмі
Хтось добрим словом і мене згадає.*

Іван Франко

Крізь простір і час долинули до нас пристрасні слова Великого Каменяра, осяяні сподіваннями на те, що його важка праця в ім'я кращого майбутнього народу не пропаде даремно, буде оцінена наступними поколіннями людей.

Актуальність вивчення життя, творчості та педагогічної діяльності видатного українця Івана Франка зумовлена гострою необхідністю національного і духовного відродження України, відкриттям та переоцінкою духовних надбань нашого народу. Сьогодні І. Франка не тільки згадують, із гордістю називаючи сина України національним генієм, а й вдумливо вивчають його літературну спадщину, починаючи від ліричних поезій у молодших класах середньої школи і закінчуючи творами, що завоювали всесвітнє визнання, в середніх та старших класах, на гуманітарних факультетах вузів. Творчість письменника стала предметом дослідження спеціальної галузі науки франкознавства.

Дослідженням життєвого та творчого шляху, педагогічної спадщини І. Франка приділяли велику увагу протягом багатьох десятиліть науковці, педагоги вищої та середньої школи, серед яких: І. Бас («Іван Франко: життєвий творчий шлях»); І. Крип'якевич («Дослідження творчості Івана Франка»); Л. Кіліченко («Франкова криниця: вивчення творчості І. Я. Франка в школі»); В. Смаль («Педагогічні ідеї Івана Франка»); О. Луцишин («Іван Франко: європейськість як орієнтир національного розвитку літератури»); Б. Червак («Іван Франко в контексті міжнаціональної проблематики»); М. Стельмахович («Ми

мусимо навчитися чути себе українцями ...»); М. Олексюк («Символ віри у долі генія») і багато інших.

Сьогодні необхідно, напевно, шукати ефективніших шляхів для ознайомлення підростаючого покоління з творами класичної літератури, сміливіше перекидати мости між минувиною і сучасністю, щоб класична література органічно входила в духовний світ нашого сучасника, збагачувала його.

До числа прогресивних діячів минулого, які зробили внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки, творчу спадщину яких доцільно використати сьогодні, належить великий український письменник і мислитель Іван Якович Франко. Він – діяч, який уособлює цілу епоху української культури, людина універсальної обдарованості, титанічної працьовитості, незламності, стійкості і націленості в майбутнє. Жив у бурхливу, складну й сувору історичну добу. Завжди орієнтувався на найвищі ідейно-філософські здобутки своєї епохи. Основною характерною рисою творчості І. Франка є енциклопедичність. Він був великим поетом, прозаїком, драматургом і належав до тих письменників, яких сам порівнював «з деревом, що своїм корінням впирається якомога глибше й міцніше в свій рідний, національний ґрунт, намагається всмоктати в себе і перемирити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм корінням і кроною поринає в інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів, наукових, суспільних, естетичних і моральних змагань» [3, с. 505].

І. Я. Франко був ученим широкого діапазону, критиком і дослідником літератури, істориком, філософом, фольклористом, етнографом, мовознавцем, економістом, мистецтвознавцем. Він був невтомним публіцистом, журналістом, видавцем, політичним діячем, пропагандистом передових ідей через друковане й усне слово. Його перекладацькі інтереси охоплювали сотні творів літератури і фольклору різних народів світу, письменників різних епох і країн. Протягом сорока років своєї невтомної творчої праці Іван Франко поповнив культуру свого народу близько 4500 творами найрізноманітніших жанрів, написаних не лише українською, а й російською, польською, німецькою, чеською мовами [2, с. 235].

І. Я. Франко написав, окрім кількох тисяч творів у галузі художньої прози, поезії, драматургії, чисельних досліджень із літературознавства, філософії, політичної економії та історії, статей політичного характеру, понад сто наукових і публіцистичних праць та художніх творів на теми виховання дітей і молоді.

У розв'язанні ряду корінних проблем педагогіки І. Франко піднявся значно вище багатьох сучасних йому педагогів. Це виявилось, зокрема, в критиці класового характеру виховання в капіталістичному суспільстві; постановці завдань перебудови освітньої справи на засадах демократії; обґрунтуванні завдань всебічного виховання; поєднанні навчання з працею; аналізі історичного розвитку освіти та школи.

На жаль, педагогічні ідеї І. Я. Франка ще мало відомі нашому вчителю. Це пояснюється насамперед тим, що вони недостатньо досліджені. Франкова педагогічна спадщина обминається навіть у вузівських підручниках із історії педагогіки, хоч знання її вимагає програма з цієї дисципліни.

Зауважимо, що більшість дослідників педагогічної спадщини І. Я. Франка обмежувалися розглядом праць письменника, написаних українською мовою і в основному тими, що ввійшли до 20-томного видання його творів, залишивши поза увагою надзвичайно цінні за своїм змістом статті письменника, опу-

бліковані в польських і німецьких періодичних виданнях, а також матеріали письменника, що зберігаються в інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка.

У дні національного відродження відчуваємо, як мало знаємо свою історію, культуру. Тому що все починається з дитинства, школа – «колиска народу» (В. Сухомлинський) – повинна формувати в молодого покоління справді найкращі людські якості, давати ґрунтовні знання, звичайно, не шляхом муштри.

Велике майбутнє за гуманітарною освітою, гуманізацією всього навчально-виховного процесу. Звідси все більше зростає вимогливість до рівня викладання літератури в школі як предмета, що має найширші можливості для пізнання дітьми неповторного внутрішнього світу людини (скільки людей – стільки світів), впливу на становлення особистості, громадянина. Турбує невисокий рівень літературної освіти молодих – слабка начитаність, подекуди навіть повна відсутність потреби спілкування з художнім словом, наявність навіть «імунітету» проти його естетичного впливу. А життєвий досвід показує, що прекрасне породжує все добре.

Іван Франко обстоював думку, що основою української літературної мови повинна бути мова народна. У відомій статті «Літературна мова і діалекти» (1907) він заявив, що український народ повинен мати одну літературну мову, в основі якої лежать говори Середньої Наддніпряни, мова І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, бо «у мові тих письменників лежить основа того типу, яким мусить явитися вироблена літературна мова всіх українців», бо «та мова на величезному просторі від Харкова до Кам'янця-Подільського виявляла таку однотайність, такий брак різкіших відмін, який вповні відповідав українському національному типові» [1, с. 6].

Мова Тараса Шевченка була еталоном для Франка. Він глибоко вивчав її і перший дослідив мовну лабораторію Великого Кобзаря. Франко вважав, що українська літературна мова може і повинна обслуговувати всі сфери людської діяльності. Наприкінці 19 – на початку 20 століття українській мові, за словами Франка, «приходилось здобувати нові поля невідомих досі понять» [1, с. 7]. Франко все робив, щоб для цих нових понять з'являлися в літературній українській мові відповідні слова та терміни, взяті з народної мови, запозичені з іноземних мов, інтернаціоналізми, утворені видатними світовими діячами науки і культури.

І. Франко вірить у силу освіти і науки, на які покладає місію «злагодження послідньої революційної кризи». Письменник обрав шлях боротьби за народні інтереси. Він готовий поступитися особистим щастям перед громадськими обов'язками: «Проч милі спомини! Ми в бою воїни, будьмо готовими всі до пуття!».

Слово залишається єдиною зброєю для І. Франка. На його думку, *освіта та наука – фактори і засоби суспільного перетворення і прогресу*. Франко писав, що до арешту він і М. Павлик «були студентами філософії, числили педагогічну кар'єру», а після – вимушені займатися журналістикою. Ув'язнення, важкі умови життя й переслідування не зломали духу письменника. У тюремній камері він невтомно працює, написавши за сто днів понад 50 поезій, завершив сатиричну поему «Ботокуди», детально обдумав кілька прозових творів [2, с. 237].

І. Франко вважає, що гарантом життєвого успіху людини є школа, гімназія, вчителі. Але більшість учителів Дрогобицької гімназії «змінити систему навчання, вводючи замість розумної науки, механічне куття (зубріння) (зга-

даю тільки суплента (молодший вчитель) Юрчакевича, котрий велів учити напам'ять історію Вельтера скорочену, – як казав сам, для вправи в язиці!), а замість поради та сказівок (пояснень) страшили учеників арештами, карами, а часто й зовсім негідною уличною лайкою». Вчителі не в змозі були відповідати на запитання учнів, чим гальмували допитливість останніх. На думку І. Франка, в «нижчих класах» гімназії повинні викладати найосвіченіші, найпередовіші вчителі. У практиці роботи Дрогобицької гімназії, за словами письменника, всупереч здоровому глузду саме в нижчій гімназії працювали педагоги, що «мали найменше практики, найменше знання, що значить, найменше могли вщепити в учеників любов до науки, зацікавити їх, привчити думати і дати які-небудь ґрунтові початки» [1, с. 9].

«Учителем школа стоїть». Ці крилаті слова Франко пов'язував із браком учителів, і з надмірною кількістю учнів, і з якістю підготовки вчителя, і з платнею учителям. Письменник згадує два випадки в Галичині за рік, коли «учителі на посаді померли з голоду». Педагогічні ж кадри справитися з поставленими часом завданням фактично були не спроможні. І. Франко писав: «Його (вчителя) оклад до смішного малий», «... його становище – беззахисне, за ним наглядають з різних сторін: вїт, піп, поміщик, шинкар, жандарм, окружний староста, окружний інспектор – кожен вважає себе покликаним контролювати його, кожен може розпоряджатися його долею» [2, с. 237].

І. Франко вважав, що сучасний учитель знаходиться в «кепсько плачевному становищі» і вказував на необхідність впровадити реформу фінансування шкіл.

Проголошуючи *принцип демократизації освіти*, І. Я. Франко показує безправність і приниження трудящих у цій галузі. Він пише про фактичну недоступність освіти для дітей селян і робітників, про жалюгідний рівень знань, що їх давали дітям існуючі школи, викриває національну дискримінацію в галузі освіти, характеризує тяжке становище народних учителів.

На думку І. Франка, у школі на уроках літератури повинна звучати жива народна мова. Вивчення народної творчості в курсі літератури сприятиме формуванню почуття любові до краси рідного слова. Вивчення літератури в школі повинно будуватися на ґрунтовному аналізі твору після попереднього читання тексту і розуміння його змісту, на оцінці літературних образів і явищ, зв'язку з життям, конкретними історичними обставинами, розвитком самостійного мислення школярів, вирішенням виховних завдань тощо.

І. Я. Франко вважав за доцільне навчати школярів не розрізненим фактам, подіям, а *вивчати навколишню дійсність у причинному зв'язку*. Тільки таким чином знання «стають органічним цілим, яке раз утвердившись в пам'яті, не тільки не зникає з неї, але постійно збагачуване власним досвідом стане також нормою його мислення» [3, с. 318].

Не залишився поза увагою І. Я. Франка стан освіти в університетах. Він критикує навчальний план на 1887/88 рр. у Львівському університеті. З обуренням письменник констатує той факт, що деякі кафедри не укомплектовано, деякі курси взагалі не викладались. Заняття з окремих дисциплін проводяться несистематично, за словами вченого, велика кількість навчального матеріалу «втопчмачується» в голови слухачів за досить короткий проміжок часу. Отже, «не дивно, що росте покоління без здібностей до самостійного мислення» [3, с. 359].

Проводячи аналіз навчального плану Львівського університету, письменник висловлює своє здивування відсутністю в групі філософських наук, педа-

гогіки. На його погляд, «спеціальна кафедра педагогіки або взагалі не існує, або вона не зайнята» [2, с. 238].

Таким чином, І. Франко ратував за *формування інтересу до навчання, до науки, як за допомогою формування творчого наукового мислення студентів вищої школи, так і за допомогою застосування активних форм навчання.*

Отже, письменник, аналізуючи стан освіти у вищих навчальних закладах, не тільки висловлював критичні зауваження, а й дбайливо пропонував шляхи покращення системи їх навчально-виховної роботи. Великою мірою це поширюється і на проблеми виховання зростаючого покоління. Звернемо увагу на кілька головних думок І. Я. Франка з цього приводу.

«Коли кожен (...) мав змогу вчитися і розвивати свої природні здібності, то неодмінно виплинув би на поверхню не один талант, не один геній, який штовхнув би «людство» сильно вперед», тобто *запорука прогресу суспільства і людства в цілому залежить від виховання, від розвитку природних здібностей.*

«В добре влаштованому суспільстві кожен поперемінно повинен займатись то фізичною, то розумовою працею і мати достатньо часу для відпочинку, так щоб, наприклад, (руками) працювати приблизно 6 годин на день, потім декілька годин займатися науковою працею у вибраному напрямі, і щоб врешті відпочити чи то в сім'ї, чи в розумній розмові з друзями, або насолоджуватись творами мистецтва, чи красою природи; лише при таких умовах можна всесторонньо розвиватись і вчитись і стати справді гідним назви людини» [2, с. 239].

Не залишилося поза увагою І. Франка і *виховання у сім'ях*. Виховання у родині будувалося на тих самих методах, що і шкільне. Власна дитина для батьків залишалася незрозумілою, і це призводило до гальмування природного розвитку дитини. Яскравою ілюстрацією цього може бути оповідання «Малий Мирон». Батьки не в змозі зрозуміти власну обдаровану дитину, тому своїми вчинками вони наносять шестирічному синові тільки шкоду. Письменник засуджує систему виховання в сім'ях, засновану на культурі грошей, здирництва. У повістях та оповіданнях «Борислав сміється», «Нове життя», «Пирого з черницями» звучить критика сімей, що прищеплюють своїм дітям найогидніші риси, не бачать в дитині людини, не поважають людську гідність.

Отже, Іван Франко приділяв велику увагу питанням змісту і методам навчально-виховної роботи шкільної та університетської освіти. Він переконливо довів, що в умовах несправедливого суспільного ладу зміст і методи шкільного навчання й виховання підпорядковуються цілям підготовки вірних слуг експлуататорської держави. Разом із тим, він розкрив захоплюючі перспективи розвитку освіти і виховання в новому суспільстві, що є характерним для сьогодення.

У розв'язанні ряду корінних проблем педагогіки І. Франко піднявся значно вище багатьох сучасних йому педагогів. Це виявилось, зокрема, в:

- критиці класового характеру виховання в капіталістичному суспільстві;
- постановці завдань перебудови освітньої справи на засадах демократії;
- обґрунтуванні завдань усебічного виховання;
- поєднанні навчання з працею;
- аналізі історичного розвитку освіти та школи.

На жаль, педагогічні ідеї І. Я. Франка ще мало відомі нашому вчительству. Це пояснюється насамперед тим, що вони недостатньо досліджені. Франкова педагогічна спадщина обминається навіть у вузівських підручниках із історії педагогіки, хоч знання її вимагає програма з цієї дисципліни.

І. Франко до кінця життя вірив у силу людського духа. Останні його думки і слова були про світські справи – про землю, трудовий народ, людство, про те, що, можливо, в катаклізмах першої світової війни виникне зародок нових стосунків між людьми, назавжди щезнуть неправда, експлуатація, неволя, переможуть братерство і взаєморозуміння.

Перспективним напрямом наукових досліджень вважаємо пошук шляхів і теоретичне обґрунтування можливостей утілення педагогічної концепції І. Франка у практику вітчизняної загальноосвітньої та вищої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вертій О.* Естетика Івана Франка і формування основоположних підстав вивчення української літератури в сучасній школі / *О. Вертій* // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 3. – С. 5-11.
2. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги / за ред. А. М. Бойко. – К.: Професіонал, 2004. – 575 с.
3. *Франко І. Я.* Твори в 20-ти томах / *І. Я. Франко*. – К.: Держлітвидав України, 1954-1965. – . – Т. 18. – 505 с.

ИВАН КРАВЧЕНКО

ИВАН ФРАНКО: ЖИЗНЬ, ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ

Раскрыто творчество Ивана Франко – прогрессивного деятеля, украинского писателя, философа, педагога, аналитика состояния школьного и университетского образования своего времени.

Ключевые слова: *Иван Франко, писатель, философ, педагог, образование, школа, университет.*

IVAN KRAVCHENKO

IVAN FRANKO: LIFE, ACTIVITIES AND PEDAGOGICAL VIEWS

The process of national and spiritual revival of Ukraine is accompanied by opening and rejuvenating the spiritual achievements of our people. Today I. Franko is not only mentioned with pride; calling him “the son of Ukraine” and national genius, but also for his thoughtful study of literary heritage, beginning with lyric poems in high school and finishing the works, which won world recognition in primary and secondary classes, at humanitarian faculties of higher education. The creativity of the writer is the subject of research of a special branch of science – Frankoknowing.

The numbers of progressive figures of the past made significant contributions to the development of the domestic pedagogical science which with creative inheritance is in use today. The great Ukrainian writer and thinker Ivan Yakovych Franko belongs to this group. He is a figure who personifies the whole era of Ukrainian culture, the person of universal endowments, titanic diligence, indestructible stability and aiming to the future. He lived during rough, difficult and severe historical times. He was always guided by high ideology and the philosophical achievements of the era. The main characteristic feature of the creativity of Franco is poly-history. He was the great poet, the prose writer, the playwright and belonged to those writers whom he compared as “to a tree the roots stick as it is possibly more deep and more strong in nature, the national soil it tries to soak up into itself and tries to absorb live juice, and roots plunge in the international atmosphere of ideological interests, scientific, public, aesthetic and moral competitions”.

He considers that the School, a gymnasium and teachers are the guarantors of vital success of the person.

I. Y. Franko considered it expedient to train school students not only the difference in the facts and events, but to study surrounding reality in a causal relationship. Only thus knowledge “becomes an organic whole which time having proved, is kept in memory.” Not only it doesn't but constantly is enriched by its' own experience which becomes the normal way of thinking.

I. Franko intended to understand and explain education's conditions in the university.

The writer, analysing a condition of education in higher educational institutions, not only stated critical remarks, but also carefully offered ways of improving the system's educational work. In many respects it extends to problems of education of younger generations.

We researched the creativity of Ivan Franko as an important progressive figure, a Ukrainian writer, philosopher, teacher, analyst of a condition of school and university education that is considered advanced in his time.

Keywords: *Ivan Franko, writer, philosopher, teacher, education, school, university.*

Одержано 23.04.2014, рекомендовано до друку 12.05.2014.